

सन २०१६ मधील पावसाळ्यात दिनांक १ जुलै ते ७ जुलै, २०१६ या वनमहोत्सव कालावधीत दिनांक १ जुलै, २०१६ ह्या दिवशी राज्यात किमान २ कोटी वृक्ष लागवड करण्याबाबत नियोजन आराखडा व कृती कार्यक्रम तयार करून अंमलबजावणी करणे.

महाराष्ट्र शासन

गृह विभाग

शासन परिपत्रक क्रमांक :- जेएलएम-०५१६/प्र.क्र.१३०/तुरंग २

मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,

मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२.

दिनांक : १३ मे, २०१६.

वाचा :- शासन निर्णय, महसूल व वन विभाग क्रमांक: साववि-२०१५/प्र.क्र.१३१/फ-११,
दि. ३१.०३.२०१६

परिपत्रक -

राष्ट्रीय वननिती, १९८८ मधील धोरणानुसार एकूण भौगोलिक क्षेत्राच्या ३३ टक्के क्षेत्रावर वृक्षाच्छादन/ वनीकरण असणे आवश्यक आहे. महाराष्ट्र राज्य हे देशातील प्रगतीशील आणि अग्रगण्य राज्य आहे. राज्यातील ३०७ लाख हेक्टर भौगोलिक क्षेत्रापैकी ६१.३५ लाख हेक्टर जमीन वृक्षाच्छादित आहे. हे प्रमाण सर्वसाधारणपणे २० टक्के आहे. जागतीक तापमानात होत असलेली वाढ, वातावरणातील बदल, बदललेले निसर्ग आणि ऋतुचक्र, अनियमित पर्जन्यमान, अतिवृष्टी किंवा दुष्काळ या माध्यमातून गेल्या काही वर्षात निसर्ग आपल्याला जाणीव करून देत आहे. पर्यावरणाचे असंतुलन, असमतोल, वाढते प्रदूषण आणि त्यातून होत असलेले पर्यावरणीय बदल ही यामागील महत्वाची कारणे आहेत. मानवी जीवनास या पर्यावरणीय बदलास सामोरे जावे लागत आहे.

२. वरील बाबीचा विचार करून शासनाचे विविध विभाग व जनतेच्या सहभागातून सन २०१६-१७ मधील पावसाळ्यात वनमहोत्सव कालावधीमध्ये दि. १ जुलै, २०१६ रोजी एकाच दिवशी २ कोटी वृक्षलागवडीचा कार्यक्रम हाती घेण्याचे शासनाने ठरविले आहे. वैश्विक उष्णतेचे वाढणारे प्रमाण व हवामानातील बदल यांची तीव्रता व परिणामकारकता कमी करणे, पर्यावरणाचा समतोल, संतुलन, संवर्धन आणि सुरक्षा राखण्यासाठी वृक्ष आवरण वाढविण्याच्या कार्यक्रमाचा प्रभावीपणे उपयोग होणार आहे.

३. सदर मोहिमे अंतर्गत करावयाच्या २ कोटी वृक्षलागवडीपैकी वन विभाग/सामाजिक वनीकरण विभाग व वन विकास महामंडळ यांनी कमीत कमी १.५० कोटी (दीड कोटी) वृक्षलागवड करणे व उर्वरित ५० लक्ष वृक्षलागवड इतर विभागामार्फत करण्याचे उद्दीष्ट निश्चित करण्यात आले आहे.

४. गृह विभागाच्या अधिपत्याखालील असलेली कारागृहे, प्रशिक्षण केंद्रे, कारागृह कार्यालय परिसर, कारागृह अधिकारी/कर्मचाऱ्यांच्या वसाहती इत्यादी ठिकाणी वृक्ष लागवड करणे शक्य आहे. त्यानुसार गृह विभागाच्या अधिपत्याखालील तुरंग विभागात पुढीलप्रमाणे वृक्षलागवडीबाबत कार्यवाही व्हावी.

५. अपर पोलीस महासंचालक व महानिरीक्षक, कारागृह व सुधारसेवा मुख्यालय, सर्व मध्यवर्ती /जिल्हा /खुली/महिला कारागृहे, प्राचार्य दौलतराव जाधव प्रशिक्षण केंद्र, प्राचार्य किशोर सुधारालय, नाशिक, स्वतंत्र खुली वसाहत, आटपाडी, कारागृह अधिकारी/ कर्मचारी निवासस्थाने इत्यादी सर्वांच्या परिसरात वृक्ष लागवड करण्यात यावी. सदर वृक्ष लागवड जागेची उपलब्धता विचारात घेऊन प्रत्येक बंद्यामागे १ (एक) या प्रमाणे सुमारे २८,००० वृक्षांची लागवड करण्यात यावी. सदर उद्दिष्ट जागेच्या उपलब्धतेनुसार कमी जास्त होऊ शकेल. तथापि, सदर वृक्षांचे संगोपन, देखभाल व संरक्षण कारागृहातील बंदी यांचेकडून करून घेण्याची जबाबदारी कारागृह अधिकारी/कर्मचारी यांची राहिल.

६. वरील स्थळांच्या व्यतिरिक्त वृक्षलागवडीसाठी आणखी स्थळे शक्य असल्यास निश्चित करण्यात यावीत. यासाठी विभागाच्या यंत्रणेबरोबरच स्वयंसेवी संस्था/अशासकीय संस्था, खाजगी उद्योजक, उद्योजकता सामाजिक दायित्व (CSR), सहकारी संस्था, विविध सामाजिक उपक्रमात अग्रेसर असणारी मंडळे व संस्था, स्थानिक स्वराज्य संस्था, आणि लोकप्रतिनिधी यांचा सहभाग घेण्यात यावा.

७. या कार्यक्रमाची प्रभावीपणे अमलबजावणी होण्यासाठी प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वनबल प्रमुख), महाराष्ट्र राज्य, नागपूर यांच्या कार्यालयामार्फत या कार्यक्रमाचे समन्वय व संनियंत्रण केले जाईल. तसेच मंत्रालयात सचिव (वने) आणि गृह विभागाकडून देखील सदर कार्यक्रमाचे संनियंत्रण करण्यात येईल.

८. या कार्यक्रमाचे प्रभावीपणे ऑन-लाईन संनियंत्रण होण्यासाठी अपर प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (माहिती तंत्रज्ञान व धोरण) वन भवन, नागपूर यांचेमार्फत आवश्यक आज्ञावल्या (software) विकसित केल्या आहेत. त्यामध्ये वृक्षलागवडीसाठी निश्चित केलेल्या स्थळांचे अक्षांश-रेखांश (Latitude-Longitude) आणि शक्य तेथे GPS Location घेणे, वृक्षारोपणासाठी तयार केलेले खड्डे, अंमलबजावणी यंत्रणा, व्यक्ती व संस्था यांचेकडून केलेल्या वृक्षलागवडीचे छायाचित्रे, वृक्षाची संख्या, वृक्ष प्रजाती, लागवडीसाठी निवडलेली जागा इत्यादी माहिती अपलोड करण्याचा समावेश असेल. ऑनलाईन माहिती संदर्भाधिन शासन निर्णयासोबतचे **विवरणपत्र क्र.१** मध्ये पाठवावी.

९. सदर कार्यक्रम यशस्वीरित्या राबविण्यासंदर्भात पुढील प्रमाणे निदेश देण्यात येत आहेत:-

- १) सदर कार्यक्रमाचे नियोजन, अंमलबजावणी, संनियंत्रण व समन्वय या करिता विभागीय/प्रादेशिक स्तरावर, जिल्हा आणि तालुका स्तरावर कारागृह विभागातर्गत नोडल अधिकाऱ्याची नेमणूक करावी.
- २) सदर कार्यक्रमांतर्गत वृक्षलागवड करण्यात येणाऱ्या स्थळांची निश्चिती करण्यात यावी.
- ३) प्रत्येक स्थळाविषयी सूक्ष्म नियोजन करणे तसेच स्थळनिहाय वृक्षलागवडीसाठी एका जबाबदार अधिकारी/कर्मचारी यांची नेमणूक करण्यात यावी. स्थळ निश्चितीची माहिती प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वनबल प्रमुख), नागपूर, सचिव (वने) आणि गृह विभागाकडे अक्षांश-रेखांशासह (Latitude-Longitude) व शक्य तिथे GPS Location सह दिनांक २०.०५.२०१६ पर्यंत संदर्भाधिन शासन निर्णयासोबतच्या **विवरणपत्र-१** मध्ये पाठविण्यात यावी.
- ४) २ कोटी वृक्षलागवडीच्या कार्यक्रमांतर्गत पूर्व पावसाळी कामे विहित कालावधीत पार पाडण्यासाठी नियोजन करावे. प्रचलीत निकषाप्रमाणे खड्डे तयार करणे, माती, खत, किटकनाशके भरून रोपलागवडीसाठी तयार ठेवणे इत्यादी कामे दि.३१.५.२०१६ पूर्वी पूर्ण करण्यात यावीत.
- ५) वृक्षलागवडीच्या स्थळांवर जवळच्या कोणत्याही रोपवाटीकेमधून रोपे वाहतुकीसंबंधी वाहतूक नियोजन आराखडा (Transport Plan) तयार करावा.
- ६) हवामान, पाण्याची उपलब्धता व भौगोलिक परिस्थिती विचारात घेवून सावली देणारे, शोभिवंत आणि फळफळावळ देणाऱ्या वृक्ष प्रजाती प्राधान्याने लावण्यात याव्यात. यामध्ये प्रामुख्याने आंबा, चिंच, आवळा, कवठ, काजू, फणस, वड, पिंपळ, निम, पळस, क्यॅशिया, रेन ट्री, गुलमोहर व चाफा इत्यादी रोपांचा समोवरा असावा. स्थानिक परिस्थितीनुरूप अन्य रोपांची निवड व लागवड करण्यास मोकळीक असेल. जेणेकरून पशु-पक्षी यांचा अधिवास (Habitation) व अन्न साखळी (Food Chain) टिकून राहील आणि जैवविविधतेचे (Bio-Diversity) संरक्षण व संवर्धन होण्यास मदत होईल.

- ७) या कार्यक्रमासाठी वन आणि सामाजिक वनीकरण योजनांतर्गत एम.जी.नरेगा, रो.ह.यो., वनमहोत्सव आणि कॅम्पांतर्गत तयार करण्यात आलेल्या रोपवाटीकामधून पुरेशा संख्येत व पुरेशा उंचीची, दर्जेदार, गुणवत्तापूर्ण आणि सुट्ट रोपे दि. ३०.०६.२०१६ पर्यंत उपलब्ध करून घ्यावीत. त्याचबरोबर कृषी विभाग, नियोजन विभाग (रो.ह.यो.) व आवश्यक वाटल्यास इतर विभागाकडील रोपवाटीकामधून रोपांची उपलब्धता करून घ्यावी. रोपांच्या उपलब्धतेबाबत वन विभागांतर्गत प्रत्येक जिल्ह्यातील उपसंचालक, सामाजिक वनीकरण आणि तालुका स्तरावर लागवड अधिकारी यांची "नोडल अधिकारी" म्हणून नेमणूक करण्यात आलेली आहे. आवश्यकतेनुसार त्यांचे आणि स्थानिक स्तरावर वन व सामाजिक वनीकरण विभागाचे अधिकारी आणि कर्मचारी यांचे मार्गदर्शन व सल्ला घ्यावा.
- ८) वन महोत्सव काळात वन व सामाजिक वनीकरण विभागांतर्गत वर नमूद रोपवाटिकामधून सवलतीच्या दराने रोपांचा पुरवठा केला जातो. ह्या योजनेचा फायदा घेण्यात यावा. जेथे शक्य असेल तेथे उद्योजकता सामाजिक दायित्व (CSR) माध्यमातून रोपांची खरेदी करण्यात यावी. तसेच वृक्ष लागवड करावयाची स्थळे विचारात घेवून, त्यानुसार जिल्हा किंवा तालुका स्तरावरील सामाजिक वनीकरण विभागांतर्गत लागवड अधिकारी (वनक्षेत्रपाल) किंवा जिल्हा स्तरावरील उपसंचालक, सामाजिक वनीकरण (विभागीय वन अधिकारी) यांच्याकडे रोपांची मागणी दिनांक ३१.०५.२०१६ पूर्वी नोंदवावी.
- ९) वृक्षलागवडीच्या कार्यक्रमांतर्गत निश्चित केलेल्या स्थळांच्या ठिकाणी ठरवून दिलेल्या उद्दिष्टांप्रमाणे मजुरांची निश्चिती करून रोपे लागवडीच्या दिवशी पुरेशे मजूर उपलब्ध ठेवण्यात यावेत.
- १०) सदर कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीकरिता विभागातील यंत्रणा आणि आवश्यक असल्यास वर नमूद केल्याप्रमाणे खाजगी व अशासकीय संस्थांचा सहभाग घ्यावा. त्याशिवाय विद्यार्थी, नागरिक, स्वयंसेवक आणि वर नमूद अशासकीय संस्था ह्यांनी रोप लागवड स्थळांवर वृक्षारोपणासाठी उपस्थित राहण्यासाठी आवश्यक ते नियोजन करावे.
- ११) मा.पालक मंत्री, स्थानिक आमदार, खासदार व इतर लोकप्रतिनिधी, प्रतिष्ठित व्यक्ती, स्थानिक स्वराज्य संस्थांचे पदाधिकारी यांचे मार्गदर्शन घेवून जेथे शक्य असेल तेथे त्यांच्या शुभहस्ते वृक्षारोपन करावे.
- १२) दि. ०१ जुलै २०१६ रोजी किमान २ कोटी वृक्षलागवडीच्या कार्यक्रमांतर्गत प्रत्येक अंमलबजावणी यंत्रणा त्यांचा अहवाल दर २ तासांनी आपल्या जिल्ह्याचे संबंधित जिल्हाधिकारी यांना सादर करतील. तसेच सर्व जिल्हाधिकारी यांनी आपल्या जिल्ह्याचा संकलित अहवाल त्याच दिवशी वन विभागाच्या वर नमूद प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वनबल प्रमुख), महाराष्ट्र राज्य, नागपूर यांच्याकडे ऑनलाईन सादर करावा. विभागीय आयुक्त (महसूल) ह्यांनीही त्यांच्या महसूल विभागांतर्गत एकत्रित माहिती वर नमूद नागपूर येथील कार्यालयास आणि सचिव (वने) ह्यांना सादर करावी. गृह विभागाची माहिती या विभागास स्वतंत्रपणे पाठवावी.
- १३) वृक्षारोपणाच्या दिवशी सकाळी ६.०० ते सांयकाळी ६.०० पर्यंत जसजसे वृक्षलागवड होईल त्या संदर्भातील माहिती शक्य असल्यास छायाचित्रांसह घेवून वेळोवेळी तात्काळ वर नमूद संगणक प्रणालीवर अपलोड करावीत. किती झाडे, कोणत्या व्यक्तींनी/संस्थांनी आणि कोणत्या प्रजातीची लावली याची माहिती त्यात अंतर्भूत असावी. (Real Time Data Capture).

१४) ह्यासंदर्भात पूर्व पावसाळी कामे, रोपांची उपलब्धता, वृक्ष प्रजातींची निवड, देखभाल व निगा इत्यादी बाबींविषयक तांत्रिक व प्रशासकीय सल्ला स्थानिक स्तरावरील वन आणि सामाजिक वनीकरण विभागाच्या अधिकाऱ्यांकडून घ्यावा.

१५) या कार्यक्रमाचे नियोजन, अंमलबजावणी, समन्वय आणि संनियंत्रण यासाठी जिल्हाधिकारी यांच्या अध्यक्षतेखाली समिती नेमण्यात आली आहे. तसेच तालुका आणि ग्रामस्तरावर देखील समित्यांचे गठन करण्यात आले आहे. या समित्यांचे सदस्य आणि कार्यक्षेत्र याबाबत सविस्तर सूचना संदर्भाधिन शासन निर्णय, महसूल व वन विभाग क्रमांक:साववि-२०१५/प्र.क्र.१३१/फ-११, दि.३१.०३.२०१६ अन्वये देण्यात आल्या आहेत. हा शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध असून त्यांचा संकेतांक २०१६०४०११९१७४०५११९ असा आहे. तसेच स्थानिक लोकप्रतिनिधी यांचा वृक्ष लागवड व त्यानंतर जवळपास ४ वर्षे संरक्षण व संगोपन या संदर्भातील योगदानाविषयक आवश्यक त्या सूचना सदर शासन निर्णयाद्वारे देण्यात आल्या आहेत.

१०. वृक्षारोपणाचा दृश्य परिणाम दिसून येण्यासाठी, संवर्धन, पाणीपुरवठा, जनावरांपासून रोपांचे संरक्षणासाठी जैविक किंवा तारांचे/प्लॅस्टीक कुंपण, कायम स्वरूपी देखभाल, निगा, जोपासना व संगोपन इत्यादी कामांचा नियोजन आराखडा तयार करावा व त्यानुसार कार्यवाही व्हावी. तसेच या वृक्षाचे जिवंत राहण्याचे प्रमाण (Survival rate) किमान ८०% ते ९०% राहणेबाबत काळजी घ्यावी. या कामाचे संनियंत्रण वर नमूद जिल्हा, तालुका व ग्राम स्तरावरील समित्यांद्वारे करण्यात येईल. त्यासंदर्भातील त्रैमासिक अहवाल जिल्हाधिकारी व विभागीय अधिकारी (महसूल) यांच्यामार्फत प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वनबल प्रमुख), महाराष्ट्र राज्य, नागपूर आणि सचिव (वने) यांना संदर्भाधिन शासन निर्णयासोबत जोडलेल्या **विवरणपत्र-२** मध्ये विहित केलेल्या प्रपत्रात पाठविण्यात यावा. गृह विभागाची माहिती या विभागास स्वतंत्रपणे पाठवावी.

११. या कार्यक्रमांतर्गत होणारा खर्च मंजूर तरतुदीमधून भागविण्यात यावा. तसेच आवश्यक तेथे सी.एस.आर. फंडातून तरतूद उपलब्ध करून घ्यावी. जिथे निधीची अडचण असेल त्या ठिकाणी वन व सामाजिक वनीकरण विभागामार्फत मोफत रोपे देण्याचा प्रयत्न केला जाईल. त्याबाबतची आवश्यक ती नोंद आणि लेखा इत्यादीबाबत रोपे उपलब्ध करून घेणारा विभाग आणि रोपे उपलब्ध करून देणारा विभाग अशा दोनही विभागांमार्फत ठेवण्यात यावा. तसेच ह्याबाबतची माहिती प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वन बल प्रमुख), महाराष्ट्र राज्य, नागपूर, सचिव (वने) आणि गृह विभागास पाठविण्यात यावी.

१२. राज्यातील सर्व कारागृहात वृक्षलागवडीचा कार्यक्रम ठरविण्यात आलेल्या दिवशी पार पाडण्यासाठी अपर पोलीस महासंचालक व महानिरीक्षक, कारागृह व सुधारसेवा पुणे यांना नियंत्रक अधिकारी म्हणून घोषित करण्यात येत आहे.

१३. सदर परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आले असून त्याचा संकेतांक २०१६०५१३१४५७३४४०२९ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(डॉ.विजय सतबीर सिंघ)
प्रधान सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

- १) मा. मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय मुंबई
- २) मा. राज्यमंत्री (गृह) शहर/ग्रामिण, महाराष्ट्र राज्य, मंत्रालय, मुंबई-३२
- ३) मा. मुख्य सचिव, महाराष्ट्र राज्य, मंत्रालय, मुंबई-३२
- ४) अपर मुख्य सचिव (गृह) गृह विभाग यांचे वरिष्ठ स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई-३२
- ५) प्रधान सचिव (अ.व सु) गृह विभाग यांचे वरिष्ठ स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई-३२
- ६) प्रधान सचिव (विशेष) गृह विभाग यांचे वरिष्ठ स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई-३२
- ७) सचिव (वने) महसूल व वन विभाग, मंत्रालय मुंबई-३२
- ८) अपर पोलीस महासंचालक व महानिरीक्षक, कारागृह व सुधारसेवा पुणे
- ९) अधीक्षक, सर्व मध्यवर्ती कारागृह
- १०) अधीक्षक, सर्व जिल्हा कारागृह,
- ११) कारागृह उपमहानिरीक्षक, पूर्व, पश्चिम, दक्षिण, मध्य विभाग
- १२) अधीक्षक, सर्व खुले कारागृह,
- १३) प्राचार्य दौलतराव जाधव प्रशिक्षण केंद्र, नाशिक
- १४) प्राचार्य, किशोर सुधारालय, नाशिक
- १५) सर्व सह सचिव/उप सचिव, गृह विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२
- १६) कक्ष अधिकारी, तुरुंग १,२,३, गृह विभाग, मंत्रालय, मुंबई ३२.
- १७) निवड नस्ती (तुरुंग २)